

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Педагогічний факультет
Кафедра теорії та методик дошкільної освіти

Кваліфікаційна робота
магістра
з теми «ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ГРОМАДЯНСЬКОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ ЗАСОБАМИ
ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ОЗНАЙОМЛЕННІ ІЗ
СОЦІАЛЬНИМ ДОВКІЛЛЯМ»

Виконала: здобувачки 2 курсу,
групи DO1-M23
спеціальності 012 Дошкільна освіта
Дубчак Анни Анатоліївни

Керівник: **Ватаманюк Г.П.**
кандидат педагогічних наук, доцент
старший викладач кафедри
теорії та методик дошкільної освіти

Рецензент: **Марєєва Т.В.**
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри дошкільної
педагогіки і психології
Глухівського національного
педагогічного університету
ім. О. Довженка.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ І. НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ ЗАСОБАМИ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ОЗНАЙОМЛЕННІ ІЗ СОЦІАЛЬНИМ ДОВКІЛЛЯМ.....	8
1.1. Формування соціально-громадянської компетентності старших дошкільників у контексті Державного стандарту дошкільної освіти.....	8
1.2. Вплив суспільного довкілля на соціальний розвиток дошкільника.....	17
1.3. Педагогічний потенціал інтерактивних технологій в ознайомленні дітей із соціальним довкіллям.....	25
РОЗДІЛ ІІ. ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ «ВИХОВАННЯ ІНІЦІАТИВНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В СЮЖЕТНО-РОЛЬОВІЙ ГРІ».....	34
2.1. Критеріально-рівневий апарат дослідження.....	34
2.2. Організаційно-педагогічні умови виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі.....	54
2.3. Порівняльний характеристика рівнів вихованості ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі.....	58
ВИСНОВКИ.....	63
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	67

ВСТУП

Актуальність дослідження. На сучасному етапі розвитку суспільства мета і завдання освіти віддзеркалюють прагнення України інтегруватися у європейський і світовий простори. Реалізація освітньої мети у складних умовах воєнного стану, глибоких соціально-економічних і політичних змін, передбачає провадження освітньої діяльності на засадах гуманізму, демократизму, єдності навчання, виховання та розвитку на національній основі. Це пов'язано з тим, що останнім часом в Україні спостерігаються негативні тенденції трансформації моральних, духовних, суспільно-значущих цінностей та орієнтацій населення в той час, коли суспільству для успішного функціонування потрібні соціально-активні громадяни. Проблема викликає підвищений інтерес науковців та практиків до пошуку ефективних шляхів повернення дітей, юнаків, дорослих до національних традицій і громадянських пріоритетів суспільного розвитку. Підвищеної актуальності в цьому контексті набуває соціально-громадянська компетентність кожного українця, починаючи з дошкільного віку, адже саме в цей час закладаються міцні підвалини для подальшого становлення особистості, її повноцінного розвитку

Проблему розвитку громадянської позиції крізь призму соціальних і громадянських компетентностей вивчали вітчизняні педагоги-класики (Б. Грінченко, Г. Ващенко, І. Огієнко, С. Русова, В. Сухомлинський, Г. Сковорода, С. Усова та ін.) та сучасні науковці (І. Бех, А. Богуш, О. Горбань, Л. Карнаух, О. Кучер, Т. Ремех, Т. Смагіна, В. Шах, О. Стаєнна, Л. Тарабасова та інші). Формування соціально-громадянської компетентності у дошкільників стали предметом вивчення сучасних науковців і практиків дошкільної педагогіки Г. Беленької, А. Богуш, О. Косенчук, С. Курінної, О. Пометун, Т. Поніманської та ін). Учені зазначають що основи соціально-громадянської компетентності закладаються в дошкільному віці і є передумовою для подальшого розвитку соціальної та громадянської компетентностей в Новій українській школі

Значущість проблеми і необхідність її вирішування у дошкільному віці науковці підтверджують введенням у Базовий компонент дошкільної освіти (2021р.) до переліку ключових компетентностей нової соціально-громадянської компетентності. Основні ознаки, якої перелічено в інваріантному складнику освітнього напрямку «Дитина в соціумі». У документі зазначено, що «соціально-громадянська компетентність — це здатність до прояву особистісних якостей, соціальних почуттів, любові до Батьківщини; готовність до посильної участі в соціальних подіях, що відбуваються в дитячих осередках, громаді, суспільстві спрямовані на покращення суспільного життя» [8, с. 3].

Серед найсприятливіших для формувальної роботи чинників науковці (І. Зязюн, Л. Венгер, Л. Максименко, Л. Коваль, О. Кононко, Т. Поніманська, Л. Парамонова та інші) виокремлюють середовище, яке постійно спонукає дитину порівнювати категорії добра і зла, краси і потворності в людському оточенні. Завдання кожного педагога – допомогти дітям розібратися у сутності життєво-важливих понять, утвердити в соціумі власне «Я», сформувати у них соціальну відповідальність і вміння транслювати у соціум такі риси особистості, як доброту, чуйність, правдивість, повагу до старших, гідність, активність, відповідальність, працелюбність, ініціативність, дбайливість, тощо.

Дидактичні основи соціалізації як основи формування соціально-громадянської компетентності дошкільника закладено у працях А. Богуш, Н. Гавриш, О. Максимової, Л. Мельник, Л. Шелестової). Вивченням психологічних аспектів досліджуваної проблеми займаються О. Кононко, В. Луценко, С. Нечай, З. Плохій В. Старченко, О. Терещенко, Л. Шелестової, Л. Якименко). У наукових працях вчені психологи розглядають такі питання як життєві орієнтири у контексті цілісного цілісного світобачення (О. Коноко), виховання ціннісного самостварення до себе та інших (О. Сабельникова), моральні якості та способи їх прояву у різних видах діяльності (С. Якименко, В. Старченко, О. Терещенко) тощо.

Усвідомлення значущості проблеми формування соціально-громадянської компетентності дошкільників в умовах сьогодення, підвищений інтерес науковців і практиків до її розроблення, пошуки засобів формувальної роботи, врахування соціалізуючого ефекту інтерактивного навчання і зумовили вибір теми дослідження **«Формування соціально-громадянської компетентності старших дошкільників засобами інтерактивних технологій в ознайомленні із соціальним довкіллям»**.

Об'єкт дослідження – соціалізація старших дошкільників у практиці закладу дошкільної освіти.

Предмет дослідження – методика формування соціально-громадянської компетентності старших дошкільників засобами інтерактивних технологій в ознайомленні із соціальним довкіллям.

Мета дослідження – науково обґрунтувати й експериментально перевірити ефективність методики формування соціально-громадянської компетентності старших дошкільників засобами інтерактивних технологій в ознайомленні із соціальним довкіллям.

Завдання дослідження:

– на основі аналізу та узагальнення філософської, психолого-педагогічної літератури уточнити сутність і структуру понять «соціально-громадянська компетентність дошкільника», «інтерактивні технології навчання» «соціальне довкілля».

– висвітлити вплив соціального довкілля на формування соціально-громадянської компетентності старших дошкільників та соціалізуючий ефект інтерактивних технологій у пізнанні довкілля;

– визначити критерії й схарактеризувати рівні сформованості соціально-громадянської компетентності старших дошкільників;

– розробити методику формування соціально-громадянської компетентності старших дошкільників з використанням інтерактивних методів навчання в ознайомленні із соціальним довкіллям.

Гіпотеза дослідження: процес формування соціально-громадянської компетентності старших дошкільників буде ефективнішим за умови використання в ньому інтерактивних технологій навчання під час ознайомлення із соціальним довкіллям

Методи дослідження: теоретичні – аналіз психологічної і педагогічної, літератури – для розкриття сутності основних понять і висвітлення особливостей формувальної роботи, проектування – для визначення логічної структури дослідження й розробки методики освітньої роботи з дітьми; емпіричні – спостереження, інтерв'ювання дітей, бесіда; констатувальний, формувальний та контрольний етапи педагогічного експерименту для виявлення рівнів сформованості соціально-громадянської компетентності старших дошкільників, перевірки ефективності запропонованої методики з використанням інтерактивних методів навчання.

База дослідження: Шиловецький заклад дошкільної освіти Клішківської сільської ради Дністровського району, Чернівецької області.

(тут проводилася робота з експериментальною групою (ЕГ) у складі 15 осіб). Контрольна група (КГ) функціонувала на базі Перебикувського закладу дошкільної освіти у складі 15 осіб. Всього в експерименті було задіяно 30 дітей і 4 вихователі, які працювали на цих групах. Батьки були учасниками окремих форм роботи з дітьми на формувальному етапі експерименту.

Практичне значення дослідження полягає в розробленні й упровадженні експериментальної методики формування соціально-громадянської компетентності старших дошкільників засобами інтерактивних технологій в ознайомленні із соціальним довкіллям; у розробленні й використанні діагностичної методики з виявлення рівнів сформованості якостей соціально-громадянської компетентності старших дошкільників. Напрацьовані матеріали можуть бути використані під час здійснення курсового дослідження з означеної теми, написання статей і доповідей для наукових конференцій, у роботі вихователів та під час виробничої педагогічної практики.

Апробація результатів дослідження. Основні положення кваліфікаційної роботи викладено на науково-практичних конференціях різного рівня (1 міжнародна, 9 Всеукраїнських, 2 з яких – з міжнародною участю) та публікації.

Публікації: Ватаманюк Г., Дубчак А. Робота в парах змінного типу як засіб формування мовленнєвої особистості. Актуальні проблеми наступності дошкільної і початкової освіти : збірник матеріалів X Міжнародної науково-практичної конференції 3-4 квітня 2024 року // Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, кафедра теорії та методик дошкільної освіти ; [відпов. секр. Н.Г. Каньоса]. Кам'янець-Подільський: Видавець Ковальчук О.В., 2024. С. 52–57.

Дубчак А. Ватаманюк Г. Педагогічний потенціал інтерактивних технологій в ознайомленні дітей із суспільним довкіллям. *Збірник матеріалів VII Всеукраїнської науково-практичної конференції «Від творчого педагога до творчої дитини: гармонія партнерської взаємодії» (з міжнародною участю)* 23-24 жовтня 2024 року // Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, кафедра теорії та методик дошкільної освіти, управління освіти і науки Кам'янець-Подільської міської ради; [відпов. секр. Г.П. Ватаманюк]. Кам'янець-Подільський: Видавець Ковальчук О.В., 2024. С. 16–19.

Структура і обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (54 найменування), Основний зміст роботи викладено на 63 сторінках. Загальний обсяг роботи 73 с. Робота містить 9 таблиць.

ВИСНОВКИ

Робота присвячена актуальній проблемі дошкільної освіти - формуванню соціально-громадянської компетентності старших дошкільників засобами інтерактивних технологій в ознайомленні із соціальним довкіллям. Проведене дослідження дало змогу зробити відповідні висновки.

1. «Соціально-громадянську компетентність дошкільника» розуміємо як здатність дитини виявляти особистісні якості, соціальні почуття та готовність до посильної участі в соціальних подіях (на рівні своїх можливостей), спрямованих на поліпшення суспільного життя. Складниками цього поняття є здатність до співробітництва в групі та команді, здатність людини активно, відповідально й ефективно реалізовувати свої права та обов'язки з метою розвитку демократичного суспільства. Якостями, що характеризують соціально-громадянську компетентність особистості – є патріотизм, інтернаціоналізм, демократизм, гідність, громадянська активність, дисциплінованість, відповідальність, совість, чесність, справедливість, повага до інших, працелюбність.

Інтерактивні технології навчання розглядаємо як специфічну форму пізнавальної діяльності, що забезпечує комфортні умови навчання, індивідуальної і групової соціалізації, розширює межі пізнання, формує внутрішню мотивацію до нього і при цьому дитина відчувається успішною. Педагогічний потенціал технології полягає в тому, що навчання відбувається у діалозі, полілозі, бесіді та позитивній взаємодії учасників, що спонукає до пізнання усіх дітей.

Соціальне довкілля – розглядаємо як систему взаємовідносин, що склалась у суспільстві, в конкретному соціумі; це люди, суспільство, певна спільнота. соціальне довкілля люди створюють самі за певними законами і нормами спілкування; це суспільні матеріальні і духовні умови життєдіяльності особистості., як потужний чинник впливу, здатний за вмілого керівництва з боку дорослого сформувати соціальні і громадянські якості особистості. Вплив соціального довкілля на дитину відбувається через

макрочинники (космос, природа, політика) мікрочинники (сім'я, двір, вулиця, садок, школа тощо), перебуваючи під впливом яких вона намагається пристосуватися й утвердитися в тому середовищі, де вона перебуває

2. Визначено критерії і показники сформованості соціально-громадянської компетентності старших дошкільників в ознайомленні з соціальним довкіллям. Це: знаннєво-чуттєвий критерій (показники – усвідомлення дитиною змісту понять «Сім'я», «сімейні традиції, «Інші люди»; обізнаність із зальнолюдськими й національними цінностями; наявність уявлень про соціальні ролі, соціальні інституції і свою діяльність пов'язану з ними) і мотиваційно-діяльнісний (показники – розуміння і дотримання правил сімейного співжиття; здатність орієнтуватись у ситуації, володіння морально-етичними нормами міжособистісних взаємин, уміння дотримуватися їх під час спілкування, прагнути вплинути на те, що відбувається, контролювати свою діяльність суспільному житті; здатність спілкуватися рідною мовою, розуміти і використовувати у спілкуванні вербальні і невербальні засоби виразності, образні вирази, знання і вміння літературної спадщини українців). Визначено рівні сформованості соціально-громадянської компетентності – високий, достатній, задовільний, низький.

3. Розроблено й апробовано експериментальну методику формування соціально-громадянської компетентності старших дошкільників з використанням інтерактивних методів навчання, яка обіймала 3 етапи: емоційно чуттєвий, діяльнісно-моральний, пошуково-творчий. До педагогічних умов, що сприяли реалізації експериментальної методики відносимо – поєднання комунікативної, ігрової і музичної діяльності; інтегрований підхід до змісту формування соціально-громадянської компетентності дошкільників; співпрацю з батьками. Робота на кожному з етапів здійснювалася у таких напрямках – «Сім'я», «Родина та її побут»; «Люди» (дорослі, діти, групи людей) та «Морально-ціннісні виміри соціалізації». За кожним із напрямків проводилися інтерактивні ігри, ігрові вправи, сюжетно-рольові ігри, моделювалися життєві проблемні ситуації,

народні ігри, вітальні, ранкові зустрічі, які було включено у тематичні проєкти («Моя сім'я», «Моя родина», «Країна дитинства», «У світі професій», «Наші почуття», «Мої друзі», «Здрастуй, рідний садочку!», «Наша старша група», «Здоров'я та хвороба», «Взаємини з друзями», «Я і мої друзі», «У крамниці» «Ми такі різні»). На пошуково-творчому етапі було реалізовано довготривалий освітній проєкт «Пізнаємо рідний край». Як планетарний інтерактивний метод, проєкт об'єднав дітей, батьків і педагогів закладу у пошуковій роботі задля створення краєзнавчого мінімузею в садку, що сприяло формуванню громадянської позиції кожного його учасника.

4. Здійснено порівняльний аналіз результатів дослідження внаслідок чого було з'ясовано, що запропонована методика формування соціально-громадянської компетентності старших дошкільників з використанням інтерактивних ігрових технологій виявилась ефективною. Це підтвердили отримані результати. Так, в ЕГ на контрольному етапі експерименту високого рівня досягли 12,7,% дітей (було 6,6%); достатній рівень було виявлено у 36,7% дітей (було 26,5%). Задовільний рівень засвідчили 34,4% дітей (було 35,3%). Показник зменшився за рахунок, того, що окремі діти з низького перемістилися на достатній рівень. На низькому рівні залишилося 6,6 % дітей (було 31,1%). У КГ на контрольному етапі експерименту високого рівня досягли 10,2% дітей (було 8,8%); на достатньому – 25,5% (було 24%). Задовільний рівень показали 24,5% дітей (було 24,4% – майже без змін). Діти, які були на низькому рівні (22%) так і залишилися на ньому.

Отже, у розподілі дітей за рівнями сформованості соціально-громадянської компетентності на контрольному етапі спостерігаються суттєві відмінності між ЕГ і КГ. Перспективи подальшого дослідження бачимо у вивченні нових можливостей, педагогічних умов формування соціально-громадянської компетентності старших дошкільників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базовий компонент дошкільної освіти. Нова редакція та поради для організації освітнього процесу (2021). Практика управління дошкільним закладом. URL : <https://ezavdnz.mcfr.ua/book?bid=37876> (дата звернення 04.07. 2024р.).
2. Безсонова О. Форми групової взаємодії дошкільників. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2019. № 2. С. 21–29.
3. Бех І. Зростити моральну особистість – головна турбота. *Дошкільне виховання*. 2015. № 4. С. 6–8. 4.
4. Богуш А., Гавриш Н. Методика ознайомлення дітей з довкіллям у дошкільному навчальному закладі: Підр. для студ. вищ. навч. закладів. Вид. 2-ге. Київ: Слово, 2015. 408 с.
5. Богуш А. М., Ільченко В. Р. Довкілля. Для дітей дошкільного віку у 2-х част. Полтава, 2014. 344 с.
6. Богуш А. Концептуальні засади громадянсько-патріотичного виховання дітей і молоді Василя Сухомлинського у вимірі століття / Наукові записки [Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка]. Серія : Педагогічні науки. 2018. Вип. 171. С. 39–43 . URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nz_p_2018_171_8 (дата звернення: 10.09.2024р).
7. Будає В. Патріотичне виховання молоді в глобалізаційний вік : зарубіжний досвід. Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського. Педагогічні науки : збірник наукових праць / за ред. Т. Степанової. 2019. № 4 (67). С. 37–39.
8. Впевнений старт : освітня програма для дітей старшого дошкільного віку / [Н. В.Гавриш, Т. В. Панасюк, Т. О. Піроженко, О. С. Рогозянський, О. Ю. Хартман, А. С. Шевчук]; За заг. наук. ред. Т. О. Піроженко. Київ : Українська академія дитинства, 2017. 80 с.

9. Ватаманюк Г.П., Бидюк О.Б. Інтегроване навчання як засіб пізнавального розвитку дошкільників. The XII International Scientific and Practical Conference «Innovations in modern education: European and global context», November 25-27, 2024, Krakow, Poland. С. 171–175. URL : <https://eu-conf.com/en/events/innovations-in-modern-education-european-and-global-context/> (дата звернення: 09.09.2024р.)
10. Ватаманюк Г. П. Гендерна соціалізація дошкільника в умовах закладу дошкільної освіти. Збірник матеріалів VII Всеукраїнської науково-практичної конференції «Від творчого педагога до творчої дитини: гармонія партнерської взаємодії» (з міжнародною участю) 23-24 жовтня 2024 року. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, кафедра теорії та методик дошкільної освіти, управління освіти і науки Кам'янець-Подільської міської ради; [відпов. секр. Г.П. Ватаманюк]. Кам'янець-Подільський: Видавець Ковальчук О.В., 2024. С. 14–16.
11. Слободанюк А., Ватаманюк Г. Організаційно-педагогічні умови формування комунікативної компетентності старших дошкільників засобами сюжетно-рольових ігор. Актуальні проблеми наступності дошкільної і початкової освіти : збірник матеріалів X Міжнародної науково-практичної конференції 3-4 квітня 2024 року // Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, кафедра теорії та методик дошкільної освіти ; [відпов. секр. Н.Г. Каньоса]. Кам'янець-Подільський : Видавець Ковальчук О.В., 2024. С. 221–227. URL : https://drive.google.com/file/d/1g8fSgOkBsWcY5v5pYiDT_P6dBOytovUD/view (дата звернення: 10.09.2024р.)
12. Ватаманюк Г. П. Формування інструментальної складової спілкування старших дошкільників у процесі музично-ігрової діяльності: монографія. Київ : Центр учбової літератури, 2021. 360 с. (22, 5 ум. друк. Аркушів)

URL : <http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/handle/123456789/6853> (дата звернення: 17.08.2024р.).

13. Ватаманюк Г.П. Національно-патріотичне виховання дошкільників крізь призму сучасних освітніх технологій. *Впровадження сучасних технологій в процесі забезпечення якісної підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти* : зб. наук. пр. за матеріалами міжнародної (заочної) науково-практичної конференції 21-22 лютого 2024 р., м. Хмельницький /Укладачі: Мисик О.С., Миськова Н.М., Онуфрійчук Л.О., Пісоцька Л.С., Розгон В. В.; за заг. ред професора Зданевич Л.В.). Хмельницький : ХГПА. 2024. С. 88–94. URL : <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/45377/Shulyhina-727-731.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. (дата звернення: 10.09.2024р).
14. Ватаманюк Г. П., Марусяк А. С. Педагогічний потенціал інноваційних технологій у національно-патріотичному вихованні старших дошкільників. *Збірник матеріалів VII Всеукраїнської науково-практичної конференції «Від творчого педагога до творчої дитини: гармонія партнерської взаємодії» (з міжнародною участю) 5-6 жовтня 2024 року, м. Кам'янець-Подільський* // Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, кафедра теорії та методик дошкільної освіти, управління освіти і науки Кам'янець-Подільської міської ради; [відпов. секр. І. Л. Пукас]. Кам'янець-Подільський: Видавець Ковальчук О.В., 2023. С. 34–39. URL : <https://drive.google.com/file/d/1v7453K5vwvBEXOzx6N8lWdGrztqCMqO8/view> (дата звернення: 10.11.2024р.).
15. Galyna Vatamaniuk, Tetiana Dutkevych. Project-based learning as a means of forming leadership qualities in senior preschool children* Scientific Bulletin of Mukachevo State University. Series « Pedagogy and Psychology», 2024. Vol. 10, No. 3. P. 29–38. URL : <https://pp-msu.com.ua/uk/journals/tom-10-3-2024/proyektna-tekhnologiya-yak-zasib-formuvannya-liderskikh-yakostey-u-ditey-starshogo-doshkilnogo-viku> (дата звернення: 11.08.2024р.).

16. Гагаріна Н. Формування соціальної компетентності дітей у розвивальному середовищі. *Дошкільне виховання*. 2014. № 3. С. 10–13.
17. Галаманжук Л., Ватаманюк Г. Використання інтерактивних технологій у формуванні комунікативної компетентності старших дошкільників у процесі ознайомлення із суспільним довкіллям. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія: педагогічні науки*. № 1. 2024. С. 170-176.
[https://new.ejournal.cdu.edu.ua/pedagogics/issue/view/ 1](https://new.ejournal.cdu.edu.ua/pedagogics/issue/view/1)
18. Дем'янчук О. О., Адамович, І.В. Теоретичні засади використання інтерактивних технологій в навчальному процесі. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2020. Вип. 1 (46). С. 160–163.
19. Державний стандарт дошкільної освіти : особливості впровадження / Упор.: О. Г. Косенчук, І. М. Новик,
<https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/5b7f9b79-3b23-47b5-ae80-df7c54a590a8/content>ька, Л.В. Куземко. Харків. Ранок. 2021. 240 с.
20. Дитина у сучасному соціопросторі : навч. посіб / Т.О. Піроженко, С.О. Ладивір, В.М. Біла ; за заг.рнд. Т.О. Піроженко. Київ-Кіровоград : Імекс ЛТД, 2014. 272 с.
21. Діти і соціум: Особливості соціалізації дітей дошкільного та молодшого шкільного віку: монографія / А.М.Богуш, Л.О.Варяниця, Н.В.Гавриш та ін. ; наук. ред. А.М.Богуш; за заг. ред. Н.В.Гавриш. Луганськ : Альма-матер, 2006. 368с.
22. Єфименко, Л. Формування мовленнєвої компетентності дітей дошкільного віку в освітньому процесі сучасного закладу дошкільної освіти. *Збірник наукових праць. «Педагогічні науки»*. 2022. Випуск 99. 19–24.
23. Зязюн І. А. Філософія поступу і прогнозу освітньої системи. *Педагогічна майстерність: проблеми, пошуки, перспективи* : монографія. Глухів : РВВ ГДПУ, 2005. С. 10–18.

24. Соціальна педагогіка: підручник / авт. : А. Й. Капська, О. В. Безпалько, Р. Х. Вайнола [та ін.] ; за ред. А. Й. Капської. 4-те вид., перероб. і допов. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 488 с.
25. Кисельов С. О. Проблеми громадянської освіти у сучасній Україні URL : <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/5b7f9b79-3b23-47b5-ae80-df7c54a590a8/content> (дата звернення: 16 07.2024р.)
26. Кононко О. Л. Активність як провідна характеристика особистісного становлення дошкільника. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді* : зб. наук. пр. Кн. 1. Київ–Житомир: Волинь. 2019. С. 29–41.
27. Кононко О.Л. Теоретичні аспекти соціально-морального розвитку і виховання дитини дошкільного віку. *Соціально-моральний розвиток і виховання дитини дошкільного віку: колективна монографія*. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя 2020. С. 7–57.
28. Концепція розвитку громадянської освіти в Україні. URL : <https://www.google.com/search?q=%D0> (дата звернення: 09.09.2024р.).
29. Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді. URL : <https://mon.gov.ua/news/natsionalno-patriotichne-vikhovannya-zdiysnyuvatimetsya-za-novoyu-kontseptsieyu> (дата звернення: 09.06.2024р.).
30. Косенчук О. Г. Формування компетентностей дитини : наступність дошкільної та початкової освіти. Вісник НАПН України, 2021, 3(2). С. 1–6.
31. Косенчук О., Куземко Л. Виховуємо соціально компетентного громадянина у грі. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2021. № 6. С. 9–13.
32. Косенчук О. Дитина в соціумі. Впроваджуємо Базовий компонент дошкільної освіти. *Дошкільне виховання*. 2021. № 4. С. 3–8.
33. Косенчук О. Соціально-громадянська компетентність дошкільника: сучасний освітній вектор. *Дошкільне виховання*. 2023. № 5. С. 8–10.

34. Крутій К.Л., Маковецька Н.Л. Подорож у довкілля: Методичні рекомендації для батьків і педагогів щодо ознайомлення дітей із довкіллям. 2 -е вид., стереотипне. Запоріжжя : ЛПС ЛТД 2009. 148 с.
35. Кучер О. А. Формування громадянської компетентності учнів профільних класів засобами варіативних суспільствознавчих предметів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. КДПУ. Київ, 2014. 252 с.
36. Максимова О. О. *Ознайомлення дітей з суспільним довкіллям: навч. посіб.* Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка. № 5 (48). 2022. С. 17–20.
37. Мельник М. І. Соціалізація дітей дошкільного віку на засадах групової взаємодії у різновікових групах. Інноваційна педагогіка. 2023. Випуск 61. Том 2. С. 16–20.
38. Освітнє середовище закладу дошкільної освіти: технології проєктування : навч.-метод. посіб. / О. Д. Рейпольська, І. М. Гудим, Л. І. Зайцева, І. В. Луценко, В. О. Луценко, Г. Г. Цветкова; за ред. О. Д. Рейпольської. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2021. 222 с.
39. Педан Т. М. Світоглядно-філософські концепції соціалізації як підґрунтя її педагогічного розуміння. URL : <https://vseosvita.ua/library/svitogladno-filosofski-koncepcii-socializacii-ak-pidgrunta-ii-pedagogicnogo-rozuminna-479640.html> (дата звернення: 05.09.2024р.).
40. Пометун О.І. Формування демократичних цінностей учнів у навчанні курсу громадянської освіти: погляд сьогодення. *Громадянська компетентність як ключова у формуванні демократичного суспільства України (за матеріалами засідання круглого столу з міжнародною участю)* / Зб. наук. пр. [ред. кол. І. Б. Вашеньяк (гол.) та ін.]. Хмельницький: Видавництво ХОІППО імені Анатолія Назаренка, 2023. С. 174–176.
41. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка: підручник. 4-те видання, перероблене. Київ : Академія, 2018. 408 с

42. Пономаренко Т., Науменко М. Формування комунікативної компетентності в дітей шостого року життя у проєктній діяльності. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка. Збірник наукових праць 2023. № 39 (1).* 59–66.
43. Порядок і разом: соціалізуємо старшого дошкільника : навч. метод. посіб. /С. Васильєва, Н.Гавриш, В. Луценко, В. Маршицька, В. Рогозіна, О. Реабьська, Н. Шкляр ; за заг. ред. Н. Гавиш. Кропивницький : Імекс ЛТД, 2018. – 252 с.
44. Ремех Т. О. Сутність і структура громадянської компетентності учня нової української школи. *Український педагогічний журнал.* 2018. № 2 С.
https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/713638/1/%D0%93%D0%9A_%D1%81%D1%82_%D0%A3%D0%9F%D0%96_18.pdf С. 34-41
45. Рогальська Н.В. Громадянське виховання дітей дошкільного віку на засадах використання проєктної технології. *Педагогіка формування творчої особистості вищій і загальній школі.* 2021 р., № 74, Т. 1. С. 139–143
46. Сисоєва С.О. Інтерактивні технології навчання дорослих: сутність, критерії, життєвий цикл. *Педагогічний процес: теорія і практика : зб. наук. пр.* 2014 № 3 (частина 1). С 158–164.
47. Староста В. Технології інтерактивного навчання: сутність, класифікація. *Науковий вісник МНУ ім. В.О. Сухомлинського. Педагогічні науки.* 2019. №1. С. 232–237.
48. Тарабасорва Л. Соціальний розвиток дошкільника: фактори впливу педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2020 р., № 70, Т. 4. URL : http://www.pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2020/70/part_4/7.pdf (дата звернення: 10.11.2024р.).

49. Термінологічний словник з курсу «Педагогіка»: навч.метод. посіб. / Упорядники В. І. Староста, В. О. Штефуца, Г. М. Шикітка; за ред. В. І. Старости. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2012. 144 с.
50. Черезова І. О. Комунікативна компетентність як інтегральна якість особистості. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Психологічні науки*. 2014. Випуск 1. Том 1. С. 103–107.
51. Україна – моя Батьківщина. Парціальна програма національно-патріотичного виховання дітей дошкільного віку / за наук. ред. О. Д. Рейпольської. Тернопіль : Мандрівець, 2016. 72 с.
52. Ціннісні орієнтації дитини у дорослому світі : навч.-метод. посіб. / Т. О. Піроженко, Л. В. Соловйова та ін. Київ : Слово, 2016. 248 с.
53. Шкребтієнко Л. П. Виховання патріотичних почуттів у дітей : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Південноукраїнський національний педагогічний університет ім. К. Д. Ушинського. Одеса, 2019. 298 с. URL : <https://pdpu.edu.ua/doc/vr/2019/shkrebtienko/dis.pdf> (дата звернення: 01.09.24).
54. Шульга Л. Педагогічні умови формування соціально-громадянської компетентності в дітей дошкільного віку. *Основні орієнтири розвитку системи освіти Запорізької області в контексті реалізації Концепції «Нова українська школа» в умовах очної, дистанційної та змішаної освіти у 2021/2022 навчальному році* : метод. рекомендації: у 3-х ч. / відп. ред.